

RECENSION

Kvinnliga filosofer från medeltid till upplysning. Originaltexter i urval av Anna-Karin Malmström-Ehrling, Natur och Kultur 1998, 285 s.

Det brukar sägas att feminismen i dess nuvarande form är tvåhundra år gammal, och att den är en av vissa önskad och oväntad bieffekt av upplysningens idéer om frihet, jämlikhet och rättvisa. Man räknar då Mary Wollstonecrafts *Till försvar för kvinnans rättigheter* (1792) som ett av de första feministiska teoretiska verken. Med en anakronism kan man säga att Wollstonecraft kritiserar upplysningen för backlash. Kravet på lika värde för alla människor visade sig ju snart innebära en mycket snäv definition av antingen ordet 'alla' eller ordet 'människa'. I vilket fall som helst kom det i praktiken att röra ett begränsat antal vita män, även om definitionen vidgats något med tiden.

Om upplysningen kan sägas ligga till grund för dagens feminism utgör den samtidigt ett slags slutpunkt för den rimliga idén om mannens och kvinnans lika värde. I och med att detta krav hotades att sättas i verket under den moderna demokratins födelse uppkom en motreaktion som ville återföra kvinnorna till familjens hägn i namn av deras biologiska

kön. Under 1800-talet användes som bekant biologin som ett vapen i kampen mot kvinnans frigörelse. Än idag handlar den feministiska debatten, och debatten om feminismen, i hög grad om skillnaden mellan könen, om den är biologisk eller kulturell, och om hur skillnad ska förenas med lika värde. Mindre känt är kanske att en diskussion, som med rätta kan kallas feministisk, fördes långt innan bakslaget kom för upplysningens kvinnor.

Ta till exempel kvinnors rätt att studera och delta i den sociala och politiska debatten. Tanken är väl inte särskilt kontroversiell idag och i viss mån realiserad, men den har en konfliktfylld historia som sträcker sig mycket längre tillbaka i tiden än till upplysningen. Redan år 1405 skriver Christine de Pizan i *Boken om damernas stad* om den dumhet som hindrat kvinnor från att studera: 'Männen säger vanligen att kvinnors kunskap är värdelös. När någon säger något så dumt, kallar man det faktiskt ofta för kvinnokunskap. Typiskt manliga åsikter är att kvinnors värde bara bestått och fortfarande består i att föda barn och sy.' Det skrivna är ett inlägg i debatten om *Romanen om rosen*, ett av senmedeltidens mest lästa litterära verk om den av naturen syndiga

kvinnan som för att inte leda den av naturen rättrådige mannen på villovägar behöver uppfostras till maka och mor. I sitt allegoriska verk frågar Christine de Pizan bland annat Förnuftet 'om Gud någonsin velat förädla kvinnans förstånd därhän att det kan nå vetenskapens höjder', och får till svar: 'om det vore regel att man skickade sina döttrar till skolan precis som sina söner [...] skulle de lära sig att förstå alla de sköna konsterna och alla vetenskaperna lika bra som sönerna'. Och inte bara lika bra utan i vissa fall bättre: 'precis som kvinnor har bräckligare kropp än män, är svagare och mindre lämpade att utföra vissa uppgifter, så har de ett friare och skarpare förstånd när de anstränger sig.' Om Förnuftet talar sanning förstår man varför så få kvinnor har haft möjlighet att studera och delta i kunskapsproduktionen.

Kan man ändra på en tradition? Återberättandet av den torde hursomhelst kunna förändras, och därmed kunskapen om såväl historien som samtiden. Ett bidrag till ett återberättande, till ett annat berättande än det traditionella, av filosofins historia är *Kvinnliga filosofer från medeltid till upplysning*, en antologi med originaltexter i urval av uppsala-filosofen Anna-Karin Malmström-Ehrling. Syftet med boken sägs vara att låta 'den kvinnliga röst' som trots allt ändå funnits inom den europeiska filosofin göra sig hörd. Nu handlar det inte om en röst utan om sju 'kvinnliga filosofer' från Hildegard av Bingen till Mary Wollstonecraft.

Då jag inte är filosof har jag svårt att uttala mig om det direkt filosofiska värdet av dessa texter, och ibland tycks mig beteckningen kvinnlig filosof kunna bytas ut mot det vagare filosofisk kvinna. Det råder däremot ingen större tvekan om att antologin har ett idé- och filosofihistoriskt, ja, till och med litterärt intresse.

Hildegard av Bingens visioner får mig att tänka på Dantes utomjordiska skildringar, som i denna beskrivning av världsalltet: 'Därefter visade sig ett förunderligt hjul [...] Runt hjulets yttersta del syntes en krets som liknade klart lysande eld och innanför denna visade sig en annan krets såsom av svart eld [...] innanför kretsen av svart eld framträdde en annan krets som liknade ren eter och som hade samma täthet som de båda andra tillsammans. Innanför denna krets av ren eter såg man en annan krets liksom av vattenhaltig luft, som till sitt omfång hade samma täthet som den lysande eldkretsen.' Malmström-Ehrlings påpekande att det var tillåtet för kvinnan att vara mystiker och uttrycka sig i visionär form under högmedeltiden gör att denna märkliga abbedissas verk kan tolkas på flera sätt än som ett representativt uttryck för medeltidens filosofi och teologi.

Mer idéhistoriskt än filosofiskt intressant tycks mig tillika sextonhundratalsfilosofen Anne Conways metafysiska teori om relationen mellan Gud, Kristus och allt skapat, även om den ska ses som en veder-

läggning av Thomas Hobbes materialism. Conways kritik av den cartesianska dualismen mellan själ och kropp framhålls särskilt av utgivaren, och ifrågasättandet av dikotomitänkande har ibland ansetts vara ett drag inom feminsitisk teori. Självt finner jag att hon närmar sig en poetisk sanning när hon skriver om 'den stora kärlek och de starka begär som andarna eller själarna har till kropparna'. Citatet visar kanske också att den sinnliga erfarenheten tillmätts ett värde när man filosoferar. Om det är en typisk kvinnlig inställning vågar jag inte svara på.

Det är för det mesta tydligt att de tänkande och skrivande kvinnorna i antologin inte nämnvärt skiljer sig från sin tids manliga filosofer vad gäller de generella problemen och frågeställningarna. Om Conway diskuterar Hobbes och Descartes ansluter sig Catharine Trotter Cockburn delvis till Lockes empirism några decennier senare. Men är det för att hon är en kvinnlig filosof som hon också samtidigt försöker rädda religionen, och med den moralen, från att uppslukas av en hotande materialism? Moraliskt gott är i alla händelser enligt Trotter Cockburn att vilja det naturligt goda, som har skapats av Gud.

Den största behållningen av *Kvinnliga filosofer* är så vitt jag kan se feministisk. Texterna kan onekligen utöka kunskapen om relationen mellan makt och kön. De avsnitt som direkt berör denna fråga äger aktualitet, och spänstigheten i driften

av mannens dumhet (i synnerhet när han uttalat sig om kvinnan), förstärker uppfattningen att makt kan förstöcka och marginalisering skärpa sinnena.

Liksom Christine de Pizan på 1400-talet måste tala om att 'kvinnor är lika intelligenta som män' ser Marie de Gournay tvåhundra år senare det som en viktig uppgift att fortsätta argumenteringen mot misogyni och särartstänkande. I många avseenden är det väl större skillnad mellan kvinnor sinsemellan än mellan kvinnor och män påpekar Gournay, som för övrigt ansvarade för utgivningen av Montaignes essayer efter dennes död. I verket *Mäns och kvinnors jämlikhet* (1622) skriver hon att 'människodjuret' varken är man eller kvinna: 'Ja, om man i förbigående får tillåta sig att skämta, så är det skämtet på sin plats som säger att inget är mer likt en katt i fönstret än kattan. Mannen och kvinnan är så till den grad ett, att om mannen är förmer än kvinnan, är kvinnan förmer än mannen.'

Den biografiska information som varje kvinnlig filosof presenteras med får dem dessutom ofta att framstå som en sorts 'superwomen'. De tar sig an och ger sig in i sin samtids filosofiska debatt bakvägen, och mestadels är de självlärda. De flesta skriver sina alster mellan barnafödslar och trots att de kommer från privilegierade samhällsskikt framgår att de till skillnad från sina manliga kollegor varvar tänkandet med familjeförpliktelser, nästan som många av

dagens filosofer.

Det är alltså inte en kvinnlig röst som genljuder genom denna antologi. Varje text vittnar mer om sin tids filosofiska debatt. De frågor som återkommer genom seklen är emellertid moraliska, och oftast är de formulerade som en kritik av kanske inte den dominerande filosofins grundvalar, men av dess bristande verklighetskontakt, och inskränkthet. *Kvinnliga filosofer* ger inte heller svar på frågan om det finns något typiskt kvinnligt sätt att tänka eller skriva på, förutom att kritiken ofta beledsagas av en ironisk ton, och aldrig är högtravande eller gravallvarlig, eller ens förnärmad. Som vore moderns erfarenhet av barnuppföstran även ett paradigm när en kvinnlig filosof tillrättavisar en manlig. Så skriver till exempel Catherine Trotter Cockburn i polemik mot varje 'spekulativ enstöring, som är instängd i sin kammare och bara föreställer sig' det moraliskt goda, att 'en mors tillgivenhet och ömma omsorg om sitt barns lycka' inte är ett resultat av att hon har förstått eller fått lära sig att detta är gott, utan helt beror på 'hennes kärleksfulla känslor som naturen bildar'. På samma naturliga sätt och utan att ha lärt sig varför skulle föräldrar offra 'en stor del av sin bekvämlighet och lycka för att sörja för barnens välgång'.

Även om det långt ifrån är klart vad naturen står för så verkar det sunda förnuftet som regel beledsagat de kvinnliga tänkarna. Två år före

Mary Wollstonecrafts försvar för kvinnans rättigheter formulerade Catherine Macaulay Graham moralfilosofiska ståndpunkter som fortfarande tål att användas mot särartstänkare och andra artonhundratalsnostalgiker. Det är, menade hon redan 1790 i ett *Brev om uppfostran* med Anmärkningar om religiösa och metafysiska ämnen, på grund av föreställningen om en könsskillnad i den mänskliga karaktären som kvinnor har förtryckts: 'det ena könets uppblåsthet och det andra könets okunnighet och fåfänga har bidragit till att underbygga en åsikt som ett nära iakttagande av Naturen och ett mer noggrant sätt att resonera skulle vederlägga.'

I inledningen skriver utgivaren att antologins sju kvinnor inte är de enda som skulle kunna ha presenterats. Men vad man kan invända mot är inte främst urvalet. Kvinnornas filosofihistoria, liksom kvinnornas litteraturhistoria, har precis börjat att skrivas, även om idealet så som det framstår för mig, är att prefixet 'kvinno-' inte längre ska behövas i ett mer upplyst återberättande av historien.

Invändningen gäller snarare själva presentationen av originaltexterna. Antologins strävan att på andra kvinnliga filosofers bekostnad ge 'en mer fördjupad framställning av ett fåtal' hade berättigat även en textkritisk diskussion. De sparsamma nothänvisningarna upplyser endast om olika utgåvor, men som läsare av texter som är mellan tvåhundra och

niohundra år gamla önskar man kommentarer till översättningarna, och en vidare källkritisk information. Ett receptionshistoriskt perspektiv kunde också varit på sin plats. Som det är nu får man intryck av att de kvinnliga filosoferna nog deltog i den filosofiska debatten, men man förstår knappt alls hur deras för sin

tid förmodligen i hög grad provocerande tankar om till exempel kvinnors fri- och rättigheter togs emot. Med andra ord hade det varit bra med några upplysningar och funderingar om när, hur och varför dessa kvinnliga filosofers röster tystades ned.

Carin Franzén